

Riksantikvarieämbetet

Återrapportering enligt 2005 års regleringsbrev

Kulturarv för alla

Omvärldsanalys av handikappolitiken

Rapport från Riksantikvarieämbetet 2005:4

Återrapportering enligt 2005 års regleringsbrev

Kulturarv för alla

Omvärldsanalys av handikappolitiken

Rapport från Riksantikvarieämbetet 2005:4

Riksantikvarieämbetet

Riksantikvarieämbetet

Box 5405, 114 84 Stockholm

Tel. 08-5191 8000

Fax 08-5191 8083

www.raa.se

bocker@raa.se

Omslagsbilder Ramp med breddade mötesplatser, Mala stenar, Hässleholms kommun, Skåne. Foto: Bengt A. Lundberg/RAÄ. Taktill skylt vid Frännarpsristningen, Östra Göinge kommun, Skåne. Foto: Bengt A. Lundberg/RAÄ. Klenshyttans masugn, mellan Grängesberg och Ludvika, med hiss i tillbyggnad avsedd för människor med rörelsehinder. Foto: Ewa Bergdahl/RAÄ. Gångar av granitblock på borggården, Glimmingehus borg, Skåne. Foto: Bengt A. Lundberg/RAÄ.

Layout Tina Hedh-Gallant

© 2005 Riksantikvarieämbetet

1:1

ISSN 1651-1298

ISBN 91-7209-405-2

Tryck Tabergs tryckeri AB, Taberg, 2005

Innehåll

1. Inledning	4
1.1 Regeringsuppdraget	4
1.2 Slutsatser	4
1.3 Behov	4
1.4 Disposition	5
2 . Förutsättningar och genomförande	6
2.1 Bakgrund	6
2.2 Avgränsning	6
2.3 Begrepp och definitioner	6
2.4 Genomförande	7
3. Processer som påverkar	8
3.1 Förändringsarbete	8
3.2 Tre huvudprocesser	9
4. Riksantikvarieämbetets utförda insatser och framtida avsikter	13
4.1 Förändringsarbete	13
4.2 Utvecklingsprojekt	13
4.3 Samla och sprida	13
4.4 Sektorsutbildning	13
4.5 Riksantikvarieämbetets kulturmiljöer	13
4.6 Tillgänglig statsförvaltning	14
4.7 Design för alla	14
4.8 Samverkan med andra länder	14
Bilaga 1. Enkät om tillgängligheten till kulturarvet	15
Bilaga 2. Slutsatser från sektorsenkäten.	17

1. Inledning

1.1 Regeringsuppdraget

Riksantikvarieämbetet skall, inom ramen för sitt sektorsansvar för handikappolitiken, genomföra en omvärldsanalys i syfte att belysa de processer inom samhällssektorn som påverkar möjligheterna att uppnå de handikappolitiska målen. Omvärldsanalysen skall lämnas till regeringen senast den 15 september 2005.

1.2 Slutsatser

Kulturarvs- och kulturmiljöarbete handlar till stor del om avvägningar mellan olika intressen. Kulturmiljösektorn har i uppgift att förena bevarande med tillgänglighet och delaktighet. Av tradition ligger fokus på bevarandeaspekten. Många upplever att medan tillgänglighetsfrågan drivs av en mängd olika samhällsaktörer så är kulturmiljösektorn ensam i sin roll att försvara kulturarvet. Initiativ till handikappanpassningar kommer i dag ytterst sällan från kulturmiljösektorn, vilket resulterar i att denna kommer in sent i processen och i allmänhet ställs inför läget att ta ställning till andras tillgänglighetsförslag.

Utvecklingen under de senaste fem åren visar ändå på att kulturarvs- och kulturmiljöarbetet blir allt mer orienterat mot frågor som handlar om tillgänglighet samt *allas* förståelse, delaktighet och ansvarstagande för sin kulturmiljö. I dag pågår en rad större processer vilka samtliga verkar i positiv riktning *för* ett uppfyllande av de handikappolitiska målen.

Arbetet med att höja kunskapsnivån om handikappfrågor i kulturmiljösektorn ska intensifieras genom utbildningar. Forskningsprojekt kommer att uppmuntras. Det goda exemplet positiva effekt är påtaglig och därför stödjer Riksantikvarieämbetet även fortsättningsvis utvecklingsprojekt. En tätare samverkan med handikappolitiken kommer att eftersträvas. Vidare måste kulturmiljösektorn analysera omvärldens förväntningar och bestämma sig för hur balansen mellan uppdragen att bevara respektive tillgängliggöra ska se ut. Sektorsuppdraget bör förändras i syfte att bättre samspela med de pågående, positiva processerna. En förändring skulle även markera en ambitionshöjning samt tydligare understryka kulturmiljösektorns möjlighet att ta egna initiativ i tillgänglighetsfrågan.

1.3 Behov

Riksantikvarieämbetet anser att följande åtgärder skulle förbättra kulturmiljösektorns förutsättningar att kraftfullt verka för ett uppfyllande av de handikappolitiska målen.

1.3.1 Förändring av sektorsuppdraget

Sektorsuppdraget bör förändras för att bättre samspela med de pågående, positiva processerna. Förändringen markerar en ambitionshöjning och understryker kulturmiljösektorns möjlighet att ta egna initiativ.

Nuvarande lydelse

Riksantikvarieämbetet har ett ansvar för att den kulturhistoriskt värdefulla miljön och bebyggelsen bevaras och utvecklas och skall därvid verka för att dessa båda *så långt möjligt* tillgängliggörs för personer med funktionshinder. Ämbetet skall genom stöd, samordning och utbildning *verka* pådrivande på kulturmiljösektorns olika aktörer så att de aktivt *medverkar till* att sådana anpassningar för personer med funktionshinder väljs, som på bästa sätt tillgängliggör de kulturhistoriska värdena *utan att negativt påverka dem*.

Föreslagen lydelse

Riksantikvarieämbetet har ett ansvar för att den kulturhistoriskt värdefulla miljön och bebyggelsen bevaras och utvecklas och skall därvid verka för att dessa båda tillgängliggörs för personer med funktionshinder. Ämbetet skall genom stöd, samordning och utbildning *vara* pådrivande på kulturmiljösektorns olika aktörer så att de *tar initiativ till tillgängliggörande och* aktivt *verkar för* att sådana *insatser och* anpassningar för personer med funktionshinder väljs, som på bästa sätt tillgängliggör de kulturhistoriska värdena.

1.3.2 Strategiska planer på den regionala nivån

Det behöver formuleras strategiska planer vid länsstyrelserna för hur tillgängligheten till kulturmiljön ska förbättras. Detta arbete behöver komma igång snarast.

1.4 Disposition

I kapitel 2 följer en redogörelse för uppdragets förutsättningar och genomförande.

Kulturarvs- och kulturmiljöarbetet genomgår för närvarande omfattande förändringar vilka beskrivs i första delen av kapitel 3.

Riksantikvarieämbetet lämnade 2002 omvärldsanalysen *Det dynamiska kulturarvet* till regeringen i vilken fyra generella samhällsprocesser bedömdes vara av särskild betydelse för kulturmiljösektorn. De fyra är alltså aktuella och får därför, med ett undantag, bilda utgångspunkt även för denna rapport, se 3.2 till 3.4. Eftersom Riksantikvarieämbetet bedömer att de handikappolitiska målen påverkas i mindre utsträckning av processen *Regioner i nya former* har denna lämnats åt sidan i rapporten. Fokus har i stället lagts på de tre övriga:

- Ett gränslösare samhälle.
- Mot en långsiktigt hållbar utveckling.
- Demokratisering, delaktighet och tillgänglighet.

De tre huvudprocesserna kompletteras i rapporten av mer specifika uppgifter som framkommit genom den enkätundersökning som genomförts som en del av omvärldsanalysen. Dessa är mer specifikt kopplade till de handikappolitiska målen. Uppgifterna återfinns i marginalrutorna och de diskuteras närmare i bilaga 2.

I kapitel 4 lämnas en redogörelse för Riksantikvarieämbetets utförda insatser och framtida avsikter inom handikappområdet.

2. Förutsättningar och genomförande

2.1 Bakgrund

Riksantikvarieämbetet är den centrala förvaltningsmyndigheten för frågor som rör kulturmiljö och kulturarv. Verksamheten har fyra övergripande mål:

- Ett försvarat och bevarat kulturarv.
- Ett hållbart samhälle med goda och stimulerande miljöer med kulturmiljöarbetet som en drivande kraft i omställningen.
- Allas förståelse, delaktighet och ansvarstagande för den egna kulturmiljön.
- Nationell och internationell solidaritet och respekt inför olika gruppers kulturarv.

Riksantikvarieämbetet är en av 14 sektorsmyndigheter som fram till 2010 ska vara särskilt drivande i arbetet med att uppnå de mål som formulerades i regeringens proposition *Från patient till medborgare* (1999/2000:79). Målen är:

- *en samhällsgemenskap med mångfald som grund*
- *att samhället utformas så att människor med funktionsbinder i alla åldrar blir fullt delaktiga i samhällslivet*
- *jämlikhet i levnadsvillkor för flickor och pojkar, kvinnor och män med funktionshinder*

Riksantikvarieämbetet definierade 2002 sitt uppdrag som sektorsmyndighet inom handikappområdet. Definitionen lyder:

Riksantikvarieämbetet har ett ansvar för att den kulturhistoriskt värdefulla miljön och bebyggelsen bevaras och utvecklas och skall därvid verka för att dessa båda så långt möjligt tillgängliggörs för personer med funktionsbinder. Ämbetet skall genom stöd, samordning och utbildning verka pådrivande på kulturmiljösektorns olika aktörer så att de aktivt medverkar till att sådana anpassningar för personer med funktionshinder väljs, som på bästa sätt tillgängliggör de kulturhistoriska värdena utan att negativt påverka dem.

Riksantikvarieämbetet tolkar uppdraget brett. Det handlar om mycket mer än att tillföra ramper, hissar och gångstråk i kulturhistoriska miljöer. För att en kulturmiljö ska vara tillgänglig för människor krävs att den går att förstå. Därför är det viktigt att kulturarvs- och kulturmiljöarbetet är välkom-

nande och begripligt och att informationen är tillgänglig.

Med utgångspunkt i sektorsansvaret har Riksantikvarieämbetet sedan 2002 genomfört utbildningar för myndighetens personal, arrangerat seminarier samt finansierat utvecklingsprojekt på olika platser i landet.

2.2 Avgränsning

I enlighet med hänvisningen till sektorsuppdraget i rubricerat uppdrag har Riksantikvarieämbetet avgränsat uppgiften till att behandla processer som pågår *inom* den professionella kulturmiljösektorn.

2.3 Begrepp och definitioner

Kulturmiljösektorn omfattar här, i enlighet med den definition som gjorts inom ramen för sektorsansvaret, de som arbetar professionellt med frågor om kulturarv och kulturmiljö inom offentlig verksamhet såsom myndigheter, museer och kommuner.

Definitionen av begreppen kulturarv och kulturmiljö varierar och förändras. De griper in i varandra och några fasta definitioner finns inte. Med utgångspunkt i propositionen *Kulturarv – kulturmiljöer och kulturföremål* (prop. 1998/99:114) tolkas här begreppen på följande sätt:

Med *kulturarv* avses såväl materiella som immateriella uttryck. Det omfattar traditioner, idéer och värden som vi medvetet eller omedvetet övertar från tidigare generationer. Vad som betraktas som kulturarv förändras med tiden och är ett uttryck för samhällets skiftande värderingar. När kulturarvet skrivs i bestämd form är det underförstått att det innefattar en mångfald av kulturarv. Riksantikvarieämbetet är en av många aktörer inom kulturarvsområdet, som också omfattar bland annat arkiv, bibliotek, museer och utställningar samt ideella aktörer.

Med *kulturmiljö* menas den av människan påverkade fysiska miljön som vittnar om historiska och geografiska sammanhang. Det kan gälla alltifrån enskilda objekt till stora landskapsavsnitt. Kulturmiljön är en viktig del av kulturarvet.

Med *kulturarvs- och kulturmiljöarbete* avses verksamhet som syftar till att främja kulturarvets och kulturmiljöns vär-

den, till exempel genom att skydda, vårda, forska och tillgängliggöra kunskap.

2.4 Genomförande

En intern arbetsgrupp har arbetat med omvärldsanalysen. Gruppen har bestått av personer med kompetenser inom olika områden såsom arkeologi, arkitektur/bebyggelse, landskap, pedagogik, informations- och kommunikationsteknik, kulturarvsturism och personalfrågor.

I början av arbetet inbjöds en representant från Handikappombudsmannen att föreläsa för gruppen om handikappolitiken och bakgrunden till omvärldsanalysuppdraget. Efter föreläsningen genomfördes en SWOT-analys som klargjorde Riksantikvarieämbetets bild av vilka styrkor, svagheter, möjligheter och hot som föreligger inom kulturarvs- och kulturmiljöarbetet och som påverkar möjligheterna att uppnå de handikappolitiska målen. Resultatet av SWOT-analysen bildade underlag för en enkät (bilaga 1) som distribuerades i slutet av april 2005 till kulturmiljösektorn, vilket här innefattar alla länsantikvarier, landsantikvarier samt »kommunantikvarien eller motsvarande« i samtliga

kommuner. Endast tre länsstyrelser och lika många läns- museer har uteblivit med sina enkätsvar. Den goda svarsfrekvensen och innehållet i svaren vittnar om ett stort engagemang i handikappfrågan. Av kommunerna har drygt en tredjedel replikerat. Här visar det sig dock att det inte bara är företrädare för kulturarvs- och kulturmiljöarbetet som fyllt i enkäten, utan även personer som representerar en rad andra kommunala funktioner, exempelvis handikappsamordning. Det faktum att respondenterna återfinns inom olika kompetensområden gör att kommunsvaren inte alltid är jämförbara, varken med varandra eller med de regionala svaren. Detta skapar problem vid uttolkningen. Störst vikt har därför lagts vid synpunkterna från regionerna. Enkäterna har följts upp med kompletterande intervjuer.

Kulturmiljösektorn ombads att i enkäten ta ställning till en rad påståenden vilka huvudsakligen utgjordes av kommentarer och synpunkter som framförts i samband med diskussioner om handikapparbetet. Ett antal påståenden stod i motsatsförhållande till varandra och flera av dem kunde lätt uppfattas som provocerande. Denna misstanke visade sig i vissa fall vara befogad, men detta faktum bidrog bara till att skapa engagemang bland respondenterna och resultatet blev att många värdefulla synpunkter, reflektioner och resonemang klarlades.

3. Processer som påverkar

Överlag uppfattar kulturmiljösektorn att den är mer positiv till tillgänglighetsarbete nu än för fem år sedan.

Många inom kulturmiljösektorn uppfattar att de breddat synen på tillgänglighet jämfört med för fem år sedan.

Lagstiftning och bevarandeideologi behöver utvecklas.

3.1 Förändringsarbete

Mycket av det generella förändringsarbete som kulturarvs- och kulturmiljöarbetet genomgår verkar i riktning för ett uppfyllande av de handikappolitiska målen. Arbetet med att öka tillgängligheten till kulturarvet är exempelvis ett av fyra fokusområden för Riksantikvarieämbetets arbete under 2004–2006 (se *Kulturarv i tiden – angeläget, tillgängligt, användbart*).

Vidare har kulturmiljösektorn med början 2001 bedrivit ett aktivt förändringsarbete med utgångspunkt i projektet *Agenda kulturarv*. Huvudsyftet har varit att förnya kulturarvsarbetets inriktning, demokratiska förankring och slagkraft. De centrala aktörerna har förutom Riksantikvarieämbetet varit länsstyrelserna och länsmuseerna. Även kommunerna har deltagit i projektet och utvecklingen framöver pekar i riktning mot att kommunerna kommer att få en allt viktigare roll i kulturarvs- och kulturmiljöarbetet. Kommunerna har ansvar för att kulturarvet och kulturmiljön tillvaratas i den fysiska planeringen, till exempel vid förändringar som ny- eller ombyggnad av enskilda byggnader eller hela miljöer. Vidare har de en viktig uppgift att fylla i tillgänglighetsarbetet, genom sitt tillsynsansvar för *enkelt avhjälpna hinder* enligt plan- och bygglagen (2001:146).

Agenda kulturarv har handlat en del om att bredda synen på vad som är kulturarv. Tidigare har kulturmiljösektorn uppehållit sig mycket vid enskilda objekt på bekostnad av helheter, det materiella har prioriterats framför det immateriella, det gamla framför det nya, byggnader och föremål har satts framför människan. Projektet har framför allt resulterat i att människan, i högre utsträckning än tidigare, satts i centrum. Riksantikvarieämbetet bedömer att denna fokusförflyttning har mycket positiv inverkan på kulturmiljösektorns attityd till tillgänglighet och därmed möjligheterna att bidra till att de handikappolitiska målen uppnås.

I det fortsatta arbetet med att genomföra Agenda kulturarvs programförklaring har två spår lagts ut. Det ena ska vidga perspektiven på samtiden och här kommer vi att peka på nya sätt att se på vår tid och inte minst på de varierande levnadsvillkor som människor i vårt samhälle har. Det andra spåret har fokus lagt på att berika livsmiljön, vilket bland annat inkluderar att aktivt verka för ett samhälle utformat för alla.

3.2 Tre huvudprocesser

Nedan beskrivs tre av de huvudprocesser, *Ett gränslösare samhälle*, *Mot en långsiktigt hållbar utveckling* och *Demokratisering, delaktighet och tillgänglighet*, som för närvarande har störst påverkan på kulturmiljösektorn i stort och därmed även på möjligheterna att bidra till att de handikappolitiska målen uppnås. Samtliga tre bedöms verka i en klart positiv riktning, det vill säga för ett uppfyllande av målen.

3.2.1 Ett gränslösare samhälle

Utvecklingen går mot ökat internationellt samarbete. Samtidigt är vårt land mitt uppe i en genomgripande förändring som innebär ett allt mer mångkulturellt samhälle. Administrativa gränser flyttas eller får ny betydelse samtidigt som människor rör sig och kommunicerar allt mer inom och över dessa gränser. Mångfalden ökar och de kulturella mötena i samhället blir fler. Därmed sker också förändringar i de »mentala« och kulturella gränser som vi skapar i samhället. Riksantikvarieämbetet ser denna mångtydiga utveckling som en av de samhällsprocesser som är av särskild betydelse för kulturmiljösektorn och kallar den *Ett gränslösare samhälle*. Processen är nära länkad till två av de handikappolitiska målen *En samhällsgemenskap med mångfald som grund* samt *Jämlikhet i levnadsvillkor för flickor och pojkar, kvinnor och män med funktionshinder*.

Utgångspunkten för allt arbete inom kulturmiljösektorn är att kulturarvet är, och alltid har präglats av, mångfald. Denna mångfald består av likheter och skillnader i fråga om exempelvis etnicitet, språk, religion, klass, generation, genus, sexuell läggning samt självklart även funktionshinder.

Som exempel på hur processen påverkar de handikappolitiska målen kan nämnas kulturmiljösektorns arbete med det moderna kulturarvet och efterkrigstidens arkitektur. En stor del av den miljö som människor med funktionshinder i dag rör sig i är formad av 1950- och 60-talens arkitekter och samhällsplanerare. När vi i dag arbetar med att förbättra tillgängligheten i det fysiska rummet är det samtidigt viktigt att kulturmiljösektorn är med och förklarar varför det ser ut som det gör. Det går att undvika att förgripa sig på miljön genom att begripa den. Hus, gator och torg bär berättelser om andra tider och människor. Det är inte bara en fråga om att skapa funktionella och snygga lösningar. Det handlar även om att hitta sätt att rädda fysiska spår av historiska berättelser. Kulturmiljösektorns företrädare har många gånger varit dåliga på att förklara varför det kan vara viktigt att exempelvis bevara en viss del av en byggnad där någon vill bygga en hiss. Det är då lätt att uppfatta det antikvariska resonemanget som obstruerande, konservativt och objektinriktat. Detta är olyckligt då det i antikvarierollen även ligger att beakta människans livsbetingelser, i första hand med utgångspunkt i de nu levande. De som brukar kulturarvet och kulturmiljön har en mängd olika behov,

Tillgänglighet för *alla* till det autentiska kulturarvet anses överlag som mycket viktigt. Om något är så värdefullt att det bör bevaras så är det just av det skälet viktigt att även tillgängliggöra.

Kulturmiljösektorn tar sällan egna tillgänglighetsinitiativ.

Antalet ärenden som rör tillgänglighet har ökat *något* på senare år. I första hand handlar det om kyrkor och byggnadsminnen.

bland annat beroende på om de har ursprung i ett annat land, är män eller kvinnor, unga eller gamla eller har ett eller flera funktionshinder. Dessa behov ska också vägas in av antikvarien, vilket även sker i allt större utsträckning. Samhället förändras hela tiden och det fysiska rummet behöver utvecklas i takt med tiden, bland annat med avseende på tillgängligheten. Kulturarvs- och kulturmiljöarbetet är, och kan i ännu större utsträckning bli, en drivande kraft i denna utveckling. I sammanhanget är det viktigt att framhålla att även handikappanpassningar i sig själva på sikt kan få ett kulturhistoriskt värde, i egenskap av bärare av berättelsen om skapandet av det tillgängliga samhället.

Handikappfrågan kan i arbetet med det moderna kulturarvet, precis som i varje annan tidsepok, fungera både som ett objekt och ett verktyg. Efterkrigstiden är viktig att förstå när vi skriver handikapphistoria. Det är då det i stor utsträckning börjar byggas specialbostäder åt exempelvis människor med rörelsehinder. Samtidigt är ett handikappperspektiv fruktbart att anlägga för att förstå *Folkhemmet*, som ju inte alltid var så idylliskt som det ibland kan framstå. Tiden präglades av ambitionen att bygga ett samhälle för alla, samtidigt som det fanns grupper av människor som inte passade in i mallen.

Med anledning av sektorsansvaret har under 2005 handikapphistoria lagts in som ett perspektiv i Riksantikvarieämbetets arbete med det moderna kulturarvet.

Kulturmiljösektorn har hyfsad medvetenhet, men dåliga kunskaper, om handikappfrågor.

3.2.2 Mot en långsiktigt hållbar utveckling

I arbetet med att skapa en långsiktigt hållbar utveckling är det viktigt att vi tar vara på och utvecklar de omfattande resurser samhället förfogar över. Kulturarvet har stor betydelse för såväl den ekonomiska som den sociala respektive miljömässiga dimensionen av långsiktigt hållbar utveckling. Det är en betydande kraft som går tvärssektoriellt och tillför en historisk dimension till alla andra områden i samhället. Allt kommer förr eller senare att tillhöra vårt kulturarv. Somligt försvinner medan annat blir viktigt att värna och vårda för framtiden. Arbetet med hållbar utveckling innebär att kulturmiljösektorn blir allt bättre på att lyfta fram den historiska dimensionen och visa på att det är genom att se på hur vi agerat och vad det resulterat i som vi kan skapa handlingsmönster som formar en bättre framtid. Minnen av och spår efter mänsklig aktivitet är elementära verktyg när vi utrustar oss för framtiden. Detsamma gäller för kunskaper från tidigare generationer som vi kan ha direkt praktisk nytta av, till exempel om hur man kan bygga hållbara hus eller vårda en ängsmark.

Arbetet med hållbar utveckling handlar ur ett kulturmiljöperspektiv om att bidra till att skapa ett samhälle som är tillgängligt för alla och där vara och ens engagemang och delaktighet kan växa. Såväl ur ett ekonomiskt som ur ett rättviseperspektiv är det väsentligt att inte utestänga någon ur den grupp på över en miljon människor som lever med permanent funktionshinder. Alla behövs i arbetet med att

Det råder osäkerhet kring uppdragen och omvärldens förväntningar.

undersöka, förstå och använda kulturarvet till att skapa bättre livskvalitet och en bättre framtid för oss alla. Sektorn är därför fullständigt klar över, och verkar för, att alla hinder för fullt samhällsdeltagande undanröjs så långt det någonsin är möjligt. Kulturarvet tillhör alla och ska kunna brukas av alla. Kulturarvet är producerat av människor och är till för människor. Ansvar för arbetet delas av alla, inklusive människor med funktionshinder. Dock, för att kulturmiljösektorn ska kunna kräva allas ansvarstagande, måste det finnas förutsättningar för detta. Ingen vill ta ansvar utan att ha inflytande. Därför är möjligheten till inflytande central. Detta resonemang utvecklas i nästa avsnitt.

3.2.3 Demokratisering, delaktighet och tillgänglighet

Sedan länge har det samhällsfinansierade kulturarvs- och kulturmiljöarbetet präglats av uppfattningen att professionella ska samla och vårda kulturarv i syfte att visa det för allmänhet, skolelever, forskare och andra som förväntas vara intresserade. Tillgänglighet för personer med funktionshinder har i detta sammanhang förvandlats till en ren teknikfråga; ska till exempel en synskadad kunna ta del av utställningen måste texter finnas på punktskrift och en del föremål måste gå att vidröra. Samlandet har under hela denna period varit en förutsättning för visandet, medan det omvända förhållandet endast i mindre utsträckning framhållits. I praktiken har detta synsätt alltjämt många anhängare, men på senare år har en tydlig förskjutning kunnat iakttas. Vad som hänt är att den linjära processen *samla – vårda – visa* ersatts av ett spiralformat flöde där återkopplingen från *visa* till *samla* tydliggjorts, samtidigt som det understryks att processen hela tiden leder till nya insikter och resultat. Kulturarvs- och kulturmiljöarbetet blir mer genomskiktligt och publikt. Som tidigare nämnts har synen på vad som är kulturarv breddats, men likaså har de grupper som är, eller kommer att bli, involverade i samtalet om kulturarv blivit avsevärt större. Den plattform på vilken kulturmiljösektorn för dialogen med allmänheten ska vara välkomnande och möjlig att använda för alla, även för den som har ett funktionshinder som försvårar kommunikation.

Kulturarvspubliken ska bli aktör enligt en liknande tankegång som den att patienten ska bli medborgare. Delaktighet och möjlighet till inflytande är nyckelord i arbetet och denna process är naturligtvis i första hand kopplad till det handikappolitiska målet *att samhället utformas så att människor med funktionshinder i alla åldrar blir fullt delaktiga i samhällslivet*.

Delaktighetsarbetet finns med som en huvudprocess i Riksantikvarieämbetets omvärldsanalys från 2002 men har även, som ovan nämnts, starkt stöd i ett av de fokusområden som uttrycks i Riksantikvarieämbetets strategidokument för 2004–2006. Fokusområdet *Former för ökad delaktighet och breddat ansvar* slår fast att Riksantikvarieämbetet ska arbeta för att inspirera och skapa förutsättningar för

Länsmuseerna har kommit långt med sitt tillgänglighetsarbete och är mycket positiva. De har, eller håller på att ta fram, strategiska planer för tillgänglighet. *Länsstyrelserna* uttrycker sig något mer försiktigt och saknar strategiska planer för tillgänglighet inom kulturarvs- och kulturmiljöarbetet.

Resurserna är alltför knappa för att tillgängligheten ska kunna utvecklas i önskad takt.

Handikapprörelsen anses vara en vettig och viktig samverkanspart ...

... men handikapporganisationerna är svåröverskådliga och det är inte lätt att veta med vem, och i vilka frågor, som man ska etablera kontakt.

andra samhällssektorer och enskilda individer att påverka och ta ansvar för kulturarvet och kulturmiljön. Inom ramen för detta arbete prioriterar Riksantikvarieämbetet särskilt tillgänglighets- och kommunikationsaspekterna.

Det demokratiska kulturarvs- och kulturmiljöarbetet, där alla kan delta, kräver att kulturarvet är tillgängligt. Det gäller allt från den fysiska miljön, föremål, böcker och dokument till det immateriella kulturarvet med berättelser, musik och dans. Det bör med andra ord understrykas att kulturmiljösektorns syn på tillgänglighet handlar om avsevärt mycket mer än att komma in, upp, ner och ut ur äldre byggnader. Det handlar lika mycket om rätten till allt det källmaterial som är en förutsättning för att människor ska kunna förstå sin historia.

I dag framhåller kulturmiljösektorn i ökad utsträckning att värdebildning kring en fysisk miljö till stor del handlar om kommunikation. Detta innebär att ju fler människor som kan förstå kulturarvet, ju fler som kan komma in i en miljö, ju fler som kan delta i diskussionen, desto större blir värdet. Detta är ett nyckelresonemang, som går parallellt med rättviseaspekten, i synen på huruvida personer med funktionshinder har rätt till ett tillgängligt kulturarv. Att förvägra någon tillträde med hänvisning till att det kulturhistoriska värdet förvanskas, på grund av en särskild åtgärd, kan innebära att värdets vidareutveckling begränsas. Att vikten av kommunikation framhålls i ökad omfattning i kulturarvs- och kulturmiljöarbetet innebär inte att det alltid, i alla sammanhang, går att göra alla kulturmiljöer fullt fysiskt tillgängliga. Det är emellertid en viktig ståndpunkt som bedöms ha positiv inverkan på förutsättningarna att öka tillgängligheten till kulturarvet.

Vidare har det visat sig att ju större deltagande en beskriven grupp har i en historieskrivningsprocess desto mer håller beskrivningen över tid. Detta är mycket tydligt vid studier av äldre dokument där exempelvis samer eller romer karakteriseras. När en grupp avgränsas och beskrivs av någon som själv inte tillhör gruppen visar det sig i längden att beskrivningen säger mer om beskrivaren än det beskrivna. Detta är en påminnelse om vikten av att skapa ett kulturarvs- och kulturmiljöarbete med stora möjligheter till delaktighet. Detta låter i dag självklart, men är det inte alltid i praktiken. När handikapphistoria skrivs, eller handkapperspektivet förs in för att åstadkomma en mer mångfasetterad bild av historien, bör självklart personer med funktionshinder finnas med i arbetet, just i egenskap av att vara funktionshindrade. I ett annat sammanhang kan det däremot handla om att ha ett källmaterial presenterat, eller ett diskussionsforum utformat, för att passa alla, inklusive personer med funktionshinder, som denna gång finns med i egenskap av kulturarvsbrukare och medborgare.

Många har kommit långt med webbarbetet.

De län som arbetat med utvecklingsprojekt är mer positiva än sådana som inte gjort det.

4. Riksantikvarieämbetets utförda insatser och framtida avsikter

Riksantikvarieämbetet har på senare år intensifierat arbetet med att höja medvetenheten, förbättra kunskapen och stimulera utvecklingsarbetet rörande handikappfrågor inom kulturmiljösektorn. Arbetet med att förbättra tillgängligheten avseende myndighetens lokaler, information och verksamhet pågår ständigt.

4.1 Förändringsarbete

Det i kapitel 3 beskrivna förändringsarbetet har pågått i några år och kommer att fortsätta i Agenda kulturarvs anda. Intensifierade satsningar på bland annat mångfald och delaktighet för alla kommer att fortsätta att verka i riktning för ett uppnående av de handikappolitiska målen.

4.2 Utvecklingsprojekt

Riksantikvarieämbetet har inom ramen för anslaget 28:26 *Bidrag till kulturmiljövård* under de tre senaste åren särskilt satsat drygt en miljon kronor på utvecklingsprojekt som handlar om att öka tillgängligheten till kulturarvet för människor med funktionshinder. Samtliga måste betecknas som lyckade och de fyller i dag en viktig roll såsom goda exempel för andra att lära och inspireras av.

4.3 Samla och sprida

En viktig roll för den centrala myndigheten är att samla, uppmärksamma och sprida goda exempel i syfte att driva utvecklingen framåt. Detta görs genom seminarier, trycksaker och webb. Arbetet pågår sedan ett antal år och kommer att fortsätta så länge Riksantikvarieämbetet innehar sektorsansvaret inom handikappområdet.

4.4 Sektorsutbildning

Riksantikvarieämbetet började under 2004 att genomföra den utbildning i handikappfrågor som är en del av sektorsuppdraget. Hittills har insatserna omfattat myndighetens egen personal. Under hösten 2005 planeras flera kurstillfällen för kulturmiljösektorn utanför Riksantikvarieämbetet.

Med början 1999 har kulturmiljösektorns årliga huvudkonferens *Höstmötet* vid flera tillfällen innehållit seminarier och föreläsningar om tillgänglighet och funktionshinder. Även i år, den 30 november, anordnas ett seminarium som kommer att uppmärksamma handikappfrågor i kulturmiljöarbetet.

4.5 Riksantikvarieämbetets kulturmiljöer

I dag förvaltar Riksantikvarieämbetet närmare 80 kulturmiljöer som ägs av staten. Vid flera av dessa har myndigheten gjort omfattande satsningar för att öka tillgängligheten för människor med funktionshinder. Som exempel kan nämnas museet i Gamla Uppsala som har en hög tillgänglighetsnivå och pilotprojektet vid Visingsborgs slottsruin där en ny plan tagits fram som bland annat ska tillse att framkomlighet och information förbättras. Planmodellen ska sedan kunna användas även vid Riksantikvarieämbetes övriga besöksmål.

Det besöksmål som utvecklats mest är Glimmingehus borg i Skåne. Anläggningen är Nordens bäst bevarade medeltida borg och den har ofta omnämnts som ett omöjligt fall med avseende på tillgängligheten. De senaste åren har Riksantikvarieämbetet satsat stora belopp för att skapa bättre framkomlighet, information och verksamhet. Bland annat har stenläggningen förbättrats och en ramp har byggts till restaurangen. I själva borgen är fortfarande inte framkomligheten tillfredsställande, men temporärt har situationen lösts genom att en mobil trappklättrare köpts in så att de som har svårt att gå åtminstone ska erbjudas *en* möjlighet att komma in och upp i byggnaden. Vidare har, i samverkan med ett dagcenter och en konstnär, en taktill modell av borgen tagits fram för personer med synskada.

Sedan tre år tillbaka anordnas *Tillgänglighetens skoldagar* i samverkan med Region Skåne och handikapprörelsen. Barn och ungdomar med funktionshinder erbjuds då att komma till borgen för att ta del av verksamheten. Under

dessa dagar satsas det extra mycket på tillgänglighet och ambitionen är att det varje år ska ske en permanent kvalitetshöjning med avseende på tillgängligheten. Evenemanget utvärderas årligen i samverkan med brukarna.

Glimmingehus och de övriga besöksmålen fungerar som goda exempel för kulturmiljösektorn och används bland annat i sektorsutbildningen i handikappfrågor.

4.6 Tillgänglig statsförvaltning

Arbetet med att förbättra tillgängligheten avseende myndighetens lokaler, information och verksamhet pågår ständigt. En broschyr på lättläst svenska om myndighetens verksamhet har tagits fram. Vidare genomförde webbkonsulten *FunkaNu 2002* en tillgänglighetsrevision, utifrån w3c:s (World Wide Web Consortium) riktlinjer, av hemsidan. Under 2004 arbetades webbplatsen om för att möta de tillgänglighetskrav som framkommit. En åtgärdsplan ligger till grund för fortsatta förbättringar.

En stor och prioriterad framtidssatsning för Riksantikvarieämbetet och kulturmiljösektorn är *Kulturmiljöportalen* där tillgänglighetsaspekten utgör själva grundfundamentet (se bilaga 2).

Under året inleds arbetet med att ta fram en policy och en samlad handlingsplan för ökad tillgänglighet till Riksantikvarieämbetets lokaler, information och verksamhet.

4.7 Design för alla

Ett önskemål som framfördes i sektorsenkäten var att Riksantikvarieämbetet skulle verka för att fler hjälpmedel tas fram som är särskilt anpassade för kulturhistoriska miljöer. Det handlar om produkter och tjänster som utformas så att de kan användas av så många som möjligt enligt principen *Design för alla*. Ett område kan vara hjälpmedel för framkomlighet i fornlämningsmiljöer/kulturlandskap. Riksantikvarieämbetet kommer att verka för att tillmötesgå detta önskemål.

4.8 Samverkan med andra länder

Samverkan med andra länder blir allt viktigare och mycket av det som beskrivs under avsnittet *Ett gränslösare samhälle* är naturligtvis nära länkat till detta.

I det handikappolitiska arbetet har den svenska kulturmiljösektorn i dag kontakter i första hand med de nordiska grannländerna samt England. Riksantikvarieämbetet har deltagit i en del seminarier och konferenser som avhandlat kulturarv och tillgänglighet och kan konstatera att processerna i de andra länderna är likartade och att Sverige kommit långt i arbetet med att förena bevarande och tillgängliggörande.

Bilaga 1. Enkät om tillgängligheten till kulturarvet

Bakgrund

Kulturmiljösektorn ses som en viktig part i arbetet med att utveckla ett samhälle för alla. Självklart delar hela sektorn en värdegrund i vilken alla människor har samma rätt till kulturarvet. Vi ställer alla upp på de handikappolitiska målen. Trots detta uppstår emellanåt situationer där kulturmiljösektorn i arbetet med anpassningar beskylls för att vara oflexibel och konservativ. Dessa situationer skulle exempelvis kunna förklaras med att det finns målkonflikter mellan olika lagstiftningar och att samhällsuppdragen är motstridiga. Det är viktigt att klargöra dessa och andra faktorer/processer i syfte att tydligt förklara för regeringen, och andra samhällssektorer, vilka förutsättningar vi har att förhålla oss till.

Vilka processer verkar för och emot våra möjligheter att bidra till att de handikappolitiska målen uppnås?

Vidare är det viktigt att bredda omvärldens syn på kulturmiljövårdens roll i handikapparbetet. Tillgänglighet handlar inte bara om rätten att fysiskt kunna ta sig in och ut samt upp och ner i byggnader och miljöer, utan även om rätten att kunna ta del av exempelvis information och kommunikation kring kulturarv.

Enkäten består huvudsakligen av kommentarer och synpunkter som vi hört framföras i samband med diskussioner om handikapparbetet. Många av dem står i motsatsförhållande till varandra. En del kan kanske uppfattas som provocerande, men eftersom de framförts har vi inte velat väja för att ta med dem. Se dem som en utgångspunkt för resonemang.

Instruktion

»Tillgänglighet« i denna enkät ska läsas som »tillgänglighet för människor med funktionshinder, exempelvis rörelsehinder, syn- eller hörselnedsättning, utvecklingsstörning, dyslexi m.fl.«.

Kör ni fast på någon fråga eller något påstående och känner att »nu måste vi nog lägga enkäten åt sidan« är det bättre att hoppa över och inte svara. Låt er inte nedslås av antalet sidor. Det går att göra enkäten på 15 minuter om man har bråttom. Vi är angelägna om att få svar från er alla!

Utveckla gärna påståendena genom att skriva kommentarer (exempelvis om ni tycker att de är »fel« formulerade). Diskutera gärna i grupp. (Det går bra att redovisa olika åsikter.)

Fundera »lagom länge« och försök att svara helt uppriktigt utifrån hur ni känner att det är i dag. Svaren kommer att användas helt anonymt. Syftet med enkäten är inte att ta reda på vem som tycker vad, utan att få en så heltäckande bild som möjligt.

Följande frågor/påståenden fanns i enkäten:

1. Det saknas pengar till tillgänglighetsarbete, både inom kulturmiljövården och i samhället i stort.
2. Om vi inte får mer pengar till tillgänglighetsarbete måste vi omfördela bland de vi har.
3. Tillgänglighetsarbetet i samhället går alldeles för långsamt.
4. Det kan inte vara kulturmiljövårdens uppgift att ta initiativ till åtgärder för tillgänglighet. Vår uppgift är att se till att de kulturhistoriska värdena inte förvanskas eller förstörs vid en eventuell anpassning.
5. Kulturmiljövården ska vara aktivt drivande, ta initiativ och föreslå att tillgänglighetsåtgärder görs i kulturhistoriskt intressanta byggnader och miljöer.
6. En ramp eller hiss är ett viktigt fysiskt uttryck för vår tids syn på att alla människor har rätt till fullt samhällsdeltagande på samma villkor. Därigenom tillför en sådan åtgärd i sig själv ett kulturhistoriskt värde.
7. Att tillgängliggöra kulturhistoriskt värdefulla byggnader och miljöer är lika viktigt som att skydda dem.
8. Alla byggnader och miljöer kan tillgängliggöras.
9. Kulturmiljövårdens syn på tillgänglighet till kulturhistoriskt värdefulla byggnader och miljöer har förändrats under de senaste 5 åren. (I så fall hur?)
10. Kulturminneslagen är väl förenliga med handikappmålen.
11. Kulturminneslagen är väl förenliga med PBL:s krav på att enkelt avhjälpta hinder mot tillgänglighet och användbarhet skall undanröjas till och i lokaler dit allmänheten har tillträde och på allmänna platser.
12. Vi handlägger i dag betydligt fler ärenden som rör tillgänglighet än för 5 år sedan.
13. Vid handläggning av KML-ärenden brukar vi påtala för fastighetsägaren att tillgänglighetsaspekten ska beaktas.
14. I stället för att förvanska en värdefull byggnad med en hiss kan man göra en dataanimation som visas i en an-

- gränsande byggnad. Då kan den rullstolsburne uppleva miljön virtuellt i stället.
15. Det är orimligt att tro att alla skyltade fornlämningar kan tillgängliggöras avseende såväl framkomlighet som information.
 16. Tillgänglighetsarbetet handlar om alldeles för små grupper med särskilda behov. I hela landet finns det bara 23 000 blinda. Vi kan inte lägga våra små resurser på att göra skyltar på punktskrift. Våra små medel måste användas så att de kan skapa största möjliga effekt och nå så många som möjligt.
 17. Alla broschyrer och böcker inom kulturmiljövården borde produceras även på alternativa format, såsom punktskrift, talkassett, lättläst svenska m.fl.
 18. I vår bok-, folder-, hemsides- och skyltproduktion tar vi hänsyn till att materialet ska vara tillgängligt även för den som till exempel är blind eller utvecklingsstörd.
 19. Vi vet vad alt- och title-texter innebär och använder dem på vår webbplats.
 20. Det behövs mer pengar till utvecklingsprojekt om tillgänglighet.
 21. När vi arbetat med tillgänglighet har vi märkt att det gynnat även icke funktionshindrade. (Ge gärna exempel.)
 22. RAÄ måste ta ett mycket större ansvar i tillgänglighetsfrågan. (I så fall hur?)
 23. Tillgänglighetsarbetet är inte en fråga som ska drivas centralt, utan på plats i regionerna utifrån de förutsättningar som råder här.
 24. Tillgängligheten kommer att lösa sig. Det viktiga är att man inte ser problemen utan möjligheterna.
 25. Intresse-, medvetande- och kunskapsnivån om funktionshinder och handikappfrågor bland oss professionella kulturmiljövårdare är god.
 26. Det behövs mer utbildning om funktionshinder och samhällskrav samt information om goda exempel, både i grund- och fortbildning för kulturarvsarbetare.
 27. Vår institution har etablerade och kontinuerliga kontakter med handikapprörelsen. (Ge gärna exempel.)
 28. Handikapprörelsen är inte helt enkel att samarbeta med.
 29. Vi har en strategisk plan för att göra våra lokaler, vår information och verksamhet tillgängliga. Vi har även en plan för hur länets kulturmiljöer ska tillgängliggöras.
 30. Beskriv hur ni ser på tillgänglighetsarbetet:
 - Vilka möjligheter har vår sektor att bidra till att handikappmålen uppfylls?
 - Ser ni några trender/förändringsprocesser som påverkar detta?
 - Vilka medel finns eller skulle behövas?
 - Vilka aktörer är viktiga?
 - Vad bör en kommande sektorsutbildning innehålla?
 - Är det något som inte berörts i denna enkät som ni finner viktigt att framhålla?
- Tack för er medverkan!

Bilaga 2. Slutsatser från enkäten

För att fånga upp vad som påverkar arbetet med de handikappolitiska målen i det kommunala och regionala kulturarvs- och kulturmiljöarbetet gjordes, som tidigare beskrivits (se 2.4), en enkätundersökning. Enkäten gick ut till alla länsantikvarier och landsantikvarier samt »kommunantikvarier eller motsvarande« i samtliga kommuner, och följdes upp med en del kompletterande intervjuer. Svarsfrekvensen var god.

Slutsatserna som dragits ur det inkomna materialet bygger i första hand på de regionala svaren. De faktorer och aktiviteter som beskrivs är mer konkret kopplade till de handikappolitiska målen än huvudprocesserna, vilket är skälet till att de redovisas och kommenteras separat. De återfinns även i marginalrutorna i rapportens tredje kapitel.

Faktorer som *verkar för* ett uppfyllande av de handikappolitiska målen

Överlag uppfattar kulturmiljösektorn att den är mer positiv till tillgänglighetsarbete nu än för 5 år sedan.

I sitt dagliga arbete gör kulturmiljövårdaren avvägningar mellan olika intressen. I fallet med tillgänglighetsåtgärder i den fysiska miljön handlar det om två mål som, åtminstone i utgångsläget, kan te sig svåra att förena. Antikvarien ska dels arbeta för ett försvarat och bevarat kulturarv, dels verka för allas förståelse, delaktighet och ansvarstagande för kulturmiljön. Till detta ska läggas en rad andra samhällskrav, bland annat de handikappolitiska målen och kraven på att enkelt avhjälpna hinder ska undanröjas i enlighet med 17 kapitlet 21 a § i plan- och bygglagen (2001:146).

Det finns skäl att anta att det i denna avvägning pågår en förflyttning hos de professionella från att tidigare företrädesvis ha utgått från skyddsproblemen till att nu alltmer betona tillgänglighetsmöjligheterna. Denna rörelse går att utläsa ur svarsmaterialet och hänger säkert delvis ihop med de i omvärldsanalysen beskrivna processerna och förändringsarbetet i sektorn. Det finns förvisso alltså enskilda fall där den antikvariska bedömningen resulterar i att tillgängligheten förblir begränsad, men den generella utvecklingen är tillfredsställande och har klart positiv inverkan på möjligheterna att öka tillgängligheten i den fysiska miljön.

Många inom kulturmiljösektorn uppfattar att de breddat synen på tillgänglighet jämfört med för 5 år sedan.

Många understryker att tillgänglighet handlar om mycket mer än att genom tillskapandet av ramper, hissar och gångstråk skapa möjligheter att fysiskt ta sig fram i kulturhistoriska miljöer. Flera respondenter pekar på positiva öppningar inom det informations- och kommunikationstekniska området. Vidare vittnar man om insikten att åtgärder som gynnar människor med funktionshinder i förlängningen gynnar alla. Ett antal personer betonar hur roligt arbetet varit, att man genom detta kommit i kontakt med helt nya besöksgrupper samt att det lett till att nya, spännande perspektiv kommit fram. Det har bland annat visat sig att det finns fysiska spår i vårt kulturarv som är särskilt lämpliga att lyfta fram just i tillgänglighetsarbetet. Under de senaste åren har exempelvis flera utvecklingsprojekt visat på hur håll- och runristningar, genom sin taktila form, kan användas av personer med synskada. Ett av dessa projekt är *Med andra ögon* som nyligen avslutats i Tanum i Bohuslän.

De län som arbetat med utvecklingsprojekt är mer positiva än sådana som inte gjort det.

Att det förhåller sig så är en föga överraskande upptäckt, men inte desto mindre en viktig kvittens på hur det varit, och fortsatt är, att stimulera det regionala utvecklingsarbetet. Det goda exemplet är tydligt. Kunskap växer ur praktik och det är betydligt lättare att ta till sig erfarenheter gjorda av kollegor runt om i landet, än »pekpinna» från centralmyndigheten. Tydligt är att projekten gett mersmak och arbetet utvidgas nu på flera håll till att omfatta även andra miljöer än de som varit med initialt. Övriga delar av sektorn har visat ett mycket stort intresse.

Riksantikvarieämbetet har med sammanlagt drygt en miljon kronor ur anslaget 28:26 stöttat flera framgångsrika utvecklingsprojekt i Skåne län, Västra Götalands län och Örebro län.

Tillgänglighet för alla till det autentiska kulturarvet anses överlag som mycket viktigt.

Detta var ett mer överraskande resultat. I SWOT-analysen som inledde arbetet med omvärldsanalysen fanns bilden av att det i kulturmiljösektorn fanns strömningar som, i syfte att undvika åtgärder i den fysiska miljön, i stället verkade för att det exempelvis gjordes dataanimationer. Dessa animationer skulle då fungera som ett alternativ som kunde ersätta ett faktiskt besök i miljön.

Påståendet löd: »I stället för att förvanska en värdefull byggnad med en hiss kan man göra en dataanimation som visas i en angränsande byggnad. Då kan den rullstolsburne uppleva miljön virtuellt i stället.«

Dock visade det sig att det stora flertalet reagerade mot detta resonemang.

Kommentarerna blev bland annat:

- Tja, hur kul är det?
- Tveksamt surrogat.
- En dataanimation får inte bli en lätt lösning för att slippa tillgängliggöra en byggnad rent fysiskt. Det vill säga om det är möjligt att göra det utan förvanskning av det kulturhistoriska värdet.
- I de flesta fall går det att lösa tillgängligheten, en virtuell lösning är normalt inte något tillfredsställande alternativ.

Naturligtvis går det inte att utesluta att det alltjämt finns antikvarier som redan i utgångsläget hellre ser en dataanimation än en ramp, men denna grupp har inte skymtats i enkätsvaren. Sammanfattningsvis genomsyras svaren av uppfattningen att om något är så värdefullt att det bör bevaras, så är det just av det skälet viktigt att även tillgängliggöra.

I förlängningen kommer säkert uppfattningen om vad autenticitet är att förändras. Som exempel kan nämnas att även en virtuell miljö är en slags kulturmiljö eftersom den är skapad av människan, och därmed blir den per automatik en del av vårt kulturarv.

Handikapprörelsen anses vara en vettig och viktig samverkanspart.

I SWOT-analysen kom det fram en bild som antydde att kulturmiljösektorn ansåg handikapprörelsen vara besvärlig. Detta antagande fick dock inte stöd i enkäten. Flera respondenter redovisade goda samarbeten, bland annat i form av etablerade handikappråd med regelbundna träffar.

Faktorer som motverkar ett uppfyllande av de handikappolitiska målen

Handikapporganisationerna är svåröverskådliga och det är inte lätt att veta med vem, och i vilka frågor, som man ska etablera kontakt.

I första hand är detta ett regionalt problem. Handikappombudsmannen och Tillgänglighetscentret har förvisso på senare tid gjort en del ansträngningar med att ta fram kontaktlistor etcetera men utan tvekan är detta alltjämt ett bekymmer.

Det råder osäkerhet kring uppdragen och omvärldens förväntningar.

Helt klart är att kulturmiljösektorn känner sig osäker på vad uppdragen omfattar och vilka förväntningar som finns. Många signalerar uppfattningen att det är många i samhället som driver tillgänglighetsfrågan, men det är bara kulturmiljösektorn som driver skyddet av vårt kulturarv. Detta synsätt visar på en villrådighet kring vilken dignitet tillgänglighetsfrågorna ska tillmätas i relation till målen för kulturmiljöområdet. I vilka lägen ska kulturmiljösektorn vara drivande och när ska den hålla sig i bakgrunden? Det krävs åtgärder för att komma tillrätta med denna osäkerhet. I dialog mellan kulturmiljösektorns aktörer bör de olika uppdragen förtydligas och det bör klargöras hur viktningar mellan bevarande och tillgängliggörande ska se ut. Kulturmiljösektorn behöver i detta arbete förtäta samverkan med handikapprörelsen för att reda ut vilka förväntningar som finns.

Ett steg kan vara att varje länsstyrelse upprättar en strategisk plan för hur länets kulturmiljöer kan tillgängliggöras (se även nedan).

Lagstiftning och bevarandeideologi behöver utvecklas.

Kulturmiljövårdens speciallagstiftning, lag (1988:950) om kulturminnen m.m, tillkom 1988 och har sedan dess justerats och ändrats vid några tillfällen. Trots detta är lagstiftningen i dag splittrad och uppdelad på flera olika författningar av varierande ålder, till exempel fornminneslagen (1942:350) och byggnadsminneslagen (1960:690). Två utredningar 1996 och 2004 har sett över framförallt skyddet av kulturhistorisk värdefull bebyggelse. Den senaste utredningen föreslog bland annat införandet av en bestämmelse som anger att länsstyrelserna vid tillämpningen av bestämmelserna om byggnadsminnen ska iakttä krav på tillgänglighet.

Något samlat grepp att se över hela lagstiftningen har dock inte tagits. Lagstiftningen känns i dag till stora delar otidsenlig med avseende på exempelvis de senaste årens fokusering på miljömål, hållbar samhällsutveckling och han-

dikappolitik. Riksantikvarieämbetet vill i dag lyfta fram ett brett, aktivt och omvärldsorienterat förhållningssätt som gör kulturarvsarbetet till en positiv kraft i samhällsutvecklingen. Därför bör sektorns juridiska styrmedel utvecklas och stärkas i syfte att nå en hållbar utveckling och en förbättrad medborgardialog.

Samtidigt är det viktigt att understryka att även om det finns brister i kulturminneslagen, så behöver den inte utgöra ett hinder i tillgänglighetsarbetet. Den primära åtgärden bör därför vara att se över praxis vid uttolkningen av lagen och utveckla bevarandeideologin. Detta är ett arbete som i dag är prioriterat inom kulturmiljösektorn.

Kulturmiljösektorn har hyfsad medvetenhet, men dåliga kunskaper, om handikappfrågor.

Svaren visar på en hyfsad medvetenhet om handikappolitiken på så vis att i princip alla signalerar att de känner till området och tycker att det är angeläget att utveckla. Samtidigt efterlyser de allra flesta mer utbildning och fler exemplarsamlingar över hur tillgängligheten lösts i olika situationer. Det behövs separata kurser i tillgänglighet för redan yrkesverksamma samtidigt som frågan måste ges större utrymme i grundutbildningen.

Det är viktigt att initiera mer forskning inom fältet. Inom ramen för Riksantikvarieämbetets FOU-program för perioden 2006–2010 finns det utrymme för projekt rörande tillgänglighet och kulturarv.

Resurserna är alltför knappa för att tillgängligheten ska kunna utvecklas i önskad takt.

I många svar efterlyses ökade resurser. Somliga ser det till och med som en förutsättning för att kunna arbeta framgångsrikt med tillgänglighetsfrågorna.

Aktiviteter som verkar för ett uppfyllande av de handikappolitiska målen

Antalet ärenden som rör tillgänglighet har ökat något på senare år. I första hand handlar det om kyrkor och byggnadsminnen.

I hela landet är lite drygt 2 000 anläggningar skyddade som byggnadsminnen, uppskattningsvis består dessa av cirka 10 000 byggnader. Av de nära 330 tillstånd till ändringar av byggnadsminnen som länsstyrelserna medgav under 2004 berörde 17 beslut olika tillgänglighetsfrågor. Av dessa var ökad tillgänglighet i 12 fall den direkta anledningen till det sökta tillståndet. Detta får ses som att tillgängligheten beaktas i högre grad än tidigare. Initiativ och förslag tycks

uteslutande komma från fastighetsägare och förvaltare. Länsstyrelserna driver inte på i dessa frågor. Man ser som huvuduppgift, och oftast enda uppgift, att bevaka de kulturhistoriska värdena. Av motiveringarna i besluten framgår dock att man bedömer att åtgärderna för ökad tillgänglighet är angelägna. Några avslag på ansökningar om ökad tillgänglighet finns glädjande nog inte.

Ansökningarna gäller uteslutande anläggningar med en mer publik användning såsom skolor, fritidsanläggningar, museer med flera. Det stora flertalet anläggningar som är skyddade som byggnadsminnen är dock av mer enskild eller privat karaktär, exempelvis bostadshus eller jordbruksfastigheter.

Beträffande de statliga byggnadsminnena kan man se en liknande tendens. Bland de statliga förvaltarna intar Statens fastighetsverk en viss särställning, då man satsat stora resurser på att öka tillgängligheten i flera av sina fastigheter med bibehållande av byggnadernas kulturhistoriska värden. Speciellt kan nämnas åtgärder på Läckö slott och de nyligen ombyggda lokalerna för Svea hovrätt i Wrangelska palatset på Riddarholmen.

Även bland förvaltarna av kyrkor och kyrkogårdar märks under senare år en ökad vilja att förbättra tillgängligheten. Framförallt förbättrar man kyrkogårdarnas gångvägar och passagen in i kyrkorna.

Många har kommit långt med webbarbetet.

Precis som inom andra sektorer är det inom informations- och kommunikationstekniken som kulturmiljösektorn kan visa på tydliga resultat i tillgänglighetsarbetet. Många vittnar i enkäten om redan utförda, eller planerade, insatser för att höja tillgänglighetsnivån på sina institutioners hemsidor.

En stor framtidssatsning är *Kulturmiljöportalen* där tillgänglighetsaspekten utgör grundfundamentet. Utvecklingen av portalen är ett led i en ny arbetsinriktning för Riksantikvarieämbetet, som till stor del baseras på regeringens visioner om hur den framtida förvaltningen ska se ut. Målet är en utåtriktad myndighet som erbjuder service på medborgarens villkor. Att arbeta med webbaserade tjänster är ett effektivt sätt att hantera dessa önskemål, då portalens främsta mål är att tillhandahålla en arena för dialog, opinionsbildning och kulturmiljöinformation till en bred och differentierad publik.

Portalen ska vara mer än ingångar till databaserna. Den ska också vara ett system för uppbyggnad och tillgång till kunskap om kulturarv och kulturmiljö. Anpassade sök- och presentationsverktyg ska ge enkel tillgång till materialet och göra det möjligt att kombinera tidigare åtskilda informationsslag. Genom att komplettera våra data med hjälptexter kan materialet bli användbart även utanför den professionella kretsen. Det måste också finnas möjligheter till dubbelriktad information. Viktigast är att alla tjänster utveck-

las i ett användarperspektiv så att resultatet kan användas av både yrkesverksamma inom sektorn och en intresserad allmänhet. På så sätt ska portalen inspirera till och skapa förutsättningar för påverkan och ett ökat ansvarstagande för kulturarvet och kulturmiljön.

Länsmuseerna har kommit långt med sitt tillgänglighetsarbete och är mycket positiva. De har, eller håller på att ta fram, strategiska planer för tillgänglighet. Länsstyrelserna uttrycker sig något mer försiktigt och saknar strategiska planer för tillgänglighet inom kulturarvs- och kulturmiljöarbetet. Däremot har de i allmänhet planer för tillgänglig statsförvaltning.

Det är av stor vikt att länsantikvarierna framöver tar fram strategiska planer för tillgänglighetsarbetet i regionen. I detta sammanhang bör det klaras ut hur prioriteringar och initiativkraft i arbetet fördelas när det gäller olika typer av kulturmiljöer, exempelvis byggnader – fornlämningar, privatägt – offentligägt, planlagt – icke-planlagt med flera. Kulturmiljösektorns ansvar för att driva och lösa framkomligheten varierar. Det är, för att ta ett exempel, rimligen större vid fornlämningar än vad det är i privatägda fastigheter.

Även i vidare sammanhang, exempelvis i arbetet med regionala planeringsunderlag, är det viktigt att kulturmiljösektorn också synliggör tillgänglighetsaspekten.

Aktiviteter som motverkar ett uppfyllande av de handikappolitiska målen

Kulturmiljösektorn tar sällan egna tillgänglighetsinitiativ.

Det är kanske drastiskt att påstå att det faktum att kulturmiljösektorn sällan tar egna initiativ motverkar ett uppfyllande av målen, men det är ändå en nyckelfråga i sammanhanget. Kulturmiljösektorn bör naturligtvis inte vänta tills tillgänglighetsinitiativen kommer utifrån, utan den ska kunna vara drivande och påtala för andra att en kulturmiljö är otillgänglig, exempelvis i hanteringen av ett ärende som inte alls berör tillgänglighetsaspekter. Situationen hänger delvis samman med oklarheten över uppdrag och förväntningar. Riksantikvarieämbetet kommer framöver att i ökad omfattning verka pådrivande för att sektorn ska vara aktiv och ta egna initiativ.

På regeringens uppdrag har Riksantikvarieämbetet genomfört en omvärldsanalys inom handikappområdet. Analysen har belyst de processer inom kulturmiljösektorn som påverkar möjligheterna att uppnå de handikappolitiska målen.

Utvecklingen inom handikappområdet visade sig vara mycket positiv. Av de processer, faktorer och aktiviteter som identifierats i arbetet, och som beskrivs i rapporten, bedöms merparten verka i riktning för ett uppfyllande av de handikappolitiska målen.

Riksantikvarieämbetet är en av 14 sektorsmyndigheter som fram till 2010 ska vara särskilt drivande i arbetet med att uppnå de mål som formulerades i regeringens proposition *Från patient till medborgare* (1999/2000:79).

Riksantikvarieämbetet
Box 5405
114 84 Stockholm
www.raa.se
bocker@raa.se

ISSN 1651-1298
ISBN 91-7209-405-2